

Проблеми формування соціальної відповідальності у громадян України / Н. О. Ляшенко // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2016. – № 40 (1212). – С. 30–34. – Бібліогр.: 5 назв. – ISSN 2227-6890.

Problems of formation of social responsibility from the citizens of Ukraine / N.A. Lyashenko // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv: NTU "KhPI", 2016. – No. 40 (1212). – P. 30–34. – Bibliogr.: 5. – ISSN 2227-6890.

Відомості про автора / Сведения об авторе / About the Author

Ляшенко Наталія Олександрівна – кандидат соціологічних наук, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри соціології та політології; тел.: (050) 630-67-05; e-mail: natalyashenko@gmail.com.

Ляшенко Наталья Александровна – кандидат социологических наук, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», доцент кафедры социологии и политологии; тел.: (050) 630-67-05; e-mail: natalyashenko@gmail.com.

Liashenko Nataliia Oleksandrivna – Candidate of Sociological Science (Ph. D.), National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Associate Professor at the Department of Sociology and Political science; tel.: (050) 630-67-05; e-mail: natalyashenko@gmail.com.

УДК 303.687:304.44 (043)

М. В. БІРЮКОВА

ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ ЯК ОСНОВА СОЦІАЛЬНОГО ПРОЕКТУВАННЯ: ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

У статті досліджуються базові складові соціального проектування, заснованого на праксеологічних засадах. Особливу увагу приділяється цілепокладанню, під час якого обирається мета та завдання проекту. Практиологічні засади соціального проектування дозволяють висунути соціальну гармонію як мету, а нарощування соціального капіталу як завдання. В структурі соціального капіталу введено новий його різновид, а саме технологічний капітал.

Ключеві слова: соціальне проектування, праксеологічний підхід, соціальний капітал, соціальна гармонія.

В статье исследуются базовые составляющие социального проектирования, основанного на праксеологических началах. Особое внимание уделяется целеполаганию, в процессе которого избирается цель и задачи проекта. Практиологические основания социального проектирования позволяют выдвинуть социальную гармонию как цель, а наращивание социального капитала как задачу. В структуре социального капитала введен новый его вид, а именно технологический капитал.

Ключевые слова: социальное проектирование, праксеологический подход, социальный капитал, социальная гармония.

The article examines the basic elements of social engineering based on praxeological basis. Particular attention is paid to the goal-setting in the process of which is elected by the purpose and objectives of the project. Praxeological base social planning allow us to propose social harmony as the goal, and build social capital as a problem. There are economic, political, family, religious, scientific, environmental, professional responsibilities in the field of implementation of the activities of the subject. Within each of the responsibility exists a legal and moral aspect. The social capital introduced a new structure of its kind, namely technological capital.

Keywords: social engineering, praxeological approach, social capital, social harmony.

Вступ. Нині проектування – один з найбільш поширених прийомів пізнання дійсності і обов'язкова частина будь-якого дослідження, в теж час цей вид діяльності. Під проектуванням, яке засноване на праксеологічних позиціях, ми розуміємо, в широкому значенні слова, деякий загальний аспект пізнавального процесу, у вузькому – специфічний спосіб пізнання, при якому одна система (об'єкт дослідження) відтворюється в іншій (моделі). Проте, пізнання – не єдиний вид людської діяльності, в якій активно застосовуються проекти. У технологічному контексті проектування розуміється нами як своєрідна технологія, інтегруюча в собі як пізнавальний потенціал, так і перетворювальний, конструктивний. Створення, проектування образів майбутнього, їх конструювання, припускає поєднання теоретичних досліджень, усвідомлення практичної ефективності і досвіду у виробленні спо-

собів, технологій досягнення ефективного майбутнього. Рефлексією майбутнього в сьогодення, зворотним зв'язком між ними обґрунтоване популярне нині, але що здається абсолютно неправдоподібним словосполучення «спогади про майбутнє». Іншими словами, проектуючи образ соціального об'єкту в майбутнє, соціальним суб'єктом визначаються бажані цілі, перспективні нагальні завдання та технології які потрібні для їх вирішення і досягнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У ХХ столітті науковий дискурс стосовно соціального проектування поєднували з соціоінженерною діяльністю та соціальним прогнозуванням, що знайшло відображення в роботах І. Бестужева-Лади та подальших дослідженнях С. Бетяєва, А. Гриневича, П. Гуревича, В. Лисичкіна. В Україні отримала розвиток власна наукова школа, яка досліджує соціальну інженерію,

© М. В. Бірюкова, 2016

соціальне проектування та соціальні технології (В. Подшивалкіна, О. Скидін, Є. Суїменко, Ю. Сурмін, М. Туленков). Проте соціальне проектування як окрема й особлива соціологічна діяльність хоч і проходила шлях інституціоналізації, але не отримала своєї концептуалізації.

На початку XXI ст. у роботах, присвячених питанням соціального проектування, розглядають можливості реалізації соціальних проектів у модернізації соціогуманітарної сфери (педагогіка – М. Бобилева, О. Грабчак, М. Сімонова, О. Чащина, В. Юдін; економіка – В. Захаров; соціальна робота і соціальна політика – Н. Герашенко, О. Кузнєцова, Т. Стеніна; громадські організації – О. Сухушина; освіта – О. Кравець, О. Кравченко, І. Федорова).

Вчені не припиняють дискутувати концептуальні питання соціального проектування. Так, у роботах В. Глазичева розглянута мова і метод соціального проектування, досліджено особливості проектування як специфічного виду практики. Праці П. Левка, О. Автономова, Н. Хананашвілі дотичні до цього напрямку. Роботи В. Лукова пропонують соціологічній спільноті нові підходи щодо соціального проектування, бо автор обґрунтовує умови посилення суб'єктного впливу при ініціації та реалізації проектів.

Останні роки загальні й окремі питання класичної й неklasичної концепції соціального проектування розглянуто в роботах І. Бажина, О. Генисаретського, В. Глазичева, В. Курбатова, Ю. Крючкова, В. Лукова, Е. Райта, Е. Самбурова, В. Фігуровської, О. Шаповалової. Предметне поле сучасного соціального проектування знайшли своє відображення у теорії технологій Н. Віга, Д. Гранта, С. Булгакова, «автономної» технології Ж. Еллюля та «інтелектуальної» технології Д. Белла, структуралізму і постструктуралізму М. Постера.

Мета статті – визначити особливості цілепокладання як базового елементу соціального проектування, заснованого на праксеологічному підході.

Матеріали і результати дослідження. У деяких роботах соціальний проект розглядається як своєрідна приписуюча модель, що відбиває майбутній бажаний стан системи, який виникає при певних діях людей, наявності певних фінансових, трудових, матеріальних, пізнавальних, евристичних, ціннісних та інших ресурсів.

Соціальний проект – мета проектної діяльності, як виду соціальної творчості. Основною кінцевою стратегічною метою соціального проекту є створення оптимальної спільноті організації колективних відношень із урахуванням об'єктивних умов і життєдіяльності різних соціальних груп [4, с. 215].

На думку В. Курбатова і О. Курбатової, соціальний проект як комунікат є системою особливих знаків, підібраних, розташованих і пов'язаних певною залежністю свідомо розроблених, науково обґрунтованих характеристик, параметрів, індикаторів, показників, що дають конкретні знання про майбутній бажаний стан соціальної системи або процесу. Причому соціальний проект є не дескриптивною як дослідницький прогноз, а прескриптивною (передвказівною) моделлю. У проекті відбито майбутній бажаний стан

системи, який виникає при певних діях людей (людський, суб'єктний чинник), наявності певних фінансових, трудових, матеріальних, паливно-енергетичних та інших ресурсів (об'єктивний чинник) [4, с. 271]. У соціальний проект включена система загальних параметрів об'єкту, придатного для проектування. Подібна система параметрів об'єкту, безумовно, повинна характеризувати цей об'єкт як цілісність, а також включати систему параметрів складових його підсистем, блоків, елементів, їх зв'язків. При створенні соціальних проектів важливо враховувати вплив появи глокальних тенденцій розвитку зовнішнього середовища, в якості якого може виступати і регіон.

З праксеологічних позицій проекти постіндустріального, технотронного, постмодерного суспільства реалізують в створюваних образах майбутнього принципи децентралізації, дрібносерійності, варіативності та ін., що дозволяє враховувати особливості поля їх застосування і підвищувати тим самим їх ефективність.

В учених, що займаються питаннями соціального проектування, немає однастайності у формулюванні цілей і завдань соціального проектування.

Так, В. Луков акцентує увагу на наявність в соціальному проектуванні явної мети і латентної, якими виступає завдання оптимізації взаємодії людей, організацій, співтовариств. «Явною або латентною (прихованою) метою соціального проекту завжди є досягнення солідарності людей, включаючи і групову солідарність безпосередніх учасників проекту» [6, с. 86]. Іншими словами, В. Луков просуваючи тезаурусний (суб'єктно-орієнтований) підхід до соціального проектування визнає людиномірність об'єктів соціального прогнозування і активістську позицію суб'єктів. Його трактування мети соціального проектування найбільш близьке до принципів праксеологічного підходу.

В той же час, В. Луков вказує, що основною метою соціального проектування є створення проекту, під яким він розуміє «сконструйоване ініціатором проекту соціальне нововведення, (1) метою якого є створення, модернізація або підтримка в середовищі матеріальної або духовної цінності, що змінилося, (2) яке має просторово-часові та ресурсні межі і (3) дія якого на людей визнається позитивною по своєму соціальному значенню» [6, с. 93].

Е. Самбуров окремо не формулює мету соціального проектування. Проте, він уточнює, що суть проектування «полягає в конструюванні бажаних станів майбутнього на базі наявних для цього ресурсів» [9, с. 47]. Іншими словами, він наполягає на меті проектування як перетворенні та «переструктуруванні існуючої реальності». При цьому, Е. Самбуров уточнює, що стратегічна мета соціального проектування має як суспільний (організаційний) сенс, так і особистісний.

В той же час О. Пригожин наполягає на домінанті суб'єктності в процесі цілепокладання, «в якості критерію процесу цілепокладання пропоную суб'єктність мети як основний критерій її якості, тобто виділення суб'єктної (авторської, творчої, вольової) складової» [8, с. 112]. При цьому робиться акцент, що мета має суб'єктно-об'єктивну природу. «Це означає, що для її появи потрібні об'єктивні умови і вибір

суб'єкту» [8, с. 115].

В. Курбатов і О. Курбатова при визначенні мети соціального проектування говорять більшою мірою про методичні характеристики цілепокладання. А саме, вони вказують, що «цілепокладання включає три основні ланки: а) відображення потреби (мотив); б) відображення шляхів і способів її задоволення (планування, програмування дії); в) відображення кінцевих результатів, наслідків (прямих і побічних, бажаних і небажаних)» [4, с. 311]. З іншого боку, в якості результату соціального проектування вони позиціонують проект.

Таким чином, ми, безумовно, згодні, з позиціями цитованих авторів, а саме, що (1) в соціальному проектуванні необхідно розрізнити мету проектування і його результат, де результатом є – проект; (2) мета соціального проектування містить інноваційний, перетворюючий потенціал і, передусім, потенціал реструктуризації; (3) мета соціального проектування містить рівні ідентифікації (розкодування), а саме суспільний і особистісний сенс; (4) мета обмежена потребами, цінностями, ресурсами суб'єкта і об'єкту проектування, способами її досягнення.

В той же час необхідно уточнити, що ґрунтуючись на праксеологічному підході в теоретизуванні відносно соціального проектування, його мета придбаває додаткові властивості. А саме, мета соціального проектування диктується рівнем, якістю і модальністю пануючих і латентних практик, носить прагматичний (раціональний) характер і прагне до оптимізації конкурентних сенсів і практик суб'єктів і об'єктів проектування. Мета соціального проектування в період постмодерну має чітко виражену просторову характеристику, іншими словами має глокальний рівень уточнення або сенсу. Саме, тому уточнимо авторське бачення питань оптимізації, раціональності і ефективності до вибору мети соціального проектування, заснованого на праксеологічних позиціях.

Передусім розглянемо «оптимальність». На думку Л. Нургалєєва «Соціальний проект як різновид людської творчості спрямований на оптимізацію колективних стосунків та їх реорганізацію з урахуванням об'єктивних і суб'єктивних умов життєдіяльності. У основі різних видів перспективної діяльності людини лежить уміння виділити проектний план, оцінити його явний і прихований ресурс, побудувати цільовий операціональний ланцюжок, розрахувати вірогідність досягнення того або іншого результату, співвіднести ціннісні кореляти» [7].

Проте поняття «оптимальність» в соціальному контексті досить складно ідентифікувати та досягти у зв'язку з неоднозначністю і рухливістю інтересів ієрархічно структурованих соціальних суб'єктів. Спочатку термін «оптимальність», носив суто кількісний, матеріалізований, грошовий сенс, а саме розумівся як досягнення максимального результату з мінімальними витратами. Надалі термін «оптимальність» втрачає такий меркантильний контекст і придбаває інші властивості. Під оптимальністю починають розуміти процес досягнення успіху. У такому контексті оптимальність набуває суб'єктного забарвлення, наповнюється

суб'єктивними цінностями, установками і сенсами. Сьогодні і успіх як досягнення мети став недостатньою характеристикою ефективності проекту. Тому в якості оптимальної мети соціального проектування, заснованого на суб'єктно-праксеологічних позиціях, запропонуємо категорію «гармонійність».

Вирішення проблем гармонізації в розвитку суспільства і досягнення його стабільності займає важливе місце в соціальній філософії Огюста Конта. Гармонія в суспільстві, за Контом, це гармонія «між цілим і частинами соціальної системи», а також між самими частинами, якими виступає духовна, політична, економічна й біологічна сторони життя суспільства. Гармонія в суспільстві, підкреслював він, – це передусім найкраще поєднання інтересів різних осіб і соціальних прошарків. Значення політичної влади й гідність політиків, писав він, полягає в мудрому узгодженні інтересів соціальних суб'єктів. Гармонія в суспільстві досягається, зокрема, тоді, коли «політичні установи, з одного боку, устої та ідеї - з іншого, гармоніюють між собою» [2, с. 68].

У гармонії суспільства Огюст Конт бачив основну умову його стабільності, можливості нормального існування і розвитку в ньому кожного становища, народу, людини. На його думку, соціальної гармонії та стабільності можна досягти за допомогою науки, яка повинна знайти потрібний механізм взаємодії між усіма частинами суспільства, узгодження інтересів усіх соціальних прошарків і осіб з інтересами суспільства.

Як видно, проблеми, які вирішувалися в соціальній філософії Огюста Конта, дуже актуальні нині. Не втратила свого значення і методологія вирішення цих проблем. Йдеться, передусім, про підхід до суспільства як до цілісної соціальної системи, а також про методологічне значення його положень, про закономірний і прогресивний розвиток суспільства, роль в цьому розвитку розподілу праці, політичній діяльності людей, науки і духовної культури. Дуже актуальні сьогодні погляди Конта на чинники гармонії в суспільстві та його стабільності, а також на роль держави в узгодженні інтересів різних соціальних суб'єктів.

Цілісність і гармонія/дисгармонія суспільства складають головний предмет дослідження Зімеля. Він уперше сформулював ідею принципової (чи передвстановленої) гармонії індивідів і суспільства в процесі їх взаємодії, яка досі залишається практично неопрацьованою і такою, що не зрозуміла. Цілісність процесу уєспільнення виражається «передвстановленою гармонією» індивіда і суспільства. Окрема людина живе своїм суспільним життям, яке складає цінність індивідуальності, а суспільство живе індивідуальними життями своїх індивідів, що складає його цінність.

Аналізуючи сучасні підходи до дослідження поняття «Соціальна гармонія», процитуємо Л. Семашко, на думку якого соціальна гармонія краща з можливих станів суспільства, яке виражається вищою мірою рівноваги, збалансованості, пропорційності сфер суспільства в певних межах, що забезпечує найбільш інтенсивний і повний розвиток кожної сфери суспільства і усіх разом [10]. Соціальна гармонія пов'язана з економічним і соціальним процвітанням, високим

матеріальним добробутом і якістю життя, але не обмежується ними. Відмітною особливістю соціальної гармонії є висока якість соціально-психологічного клімату в суспільстві та суспільних стосунків між класами і групами, а також між особистостями. Ці стосунки характеризуються співпрацею, партнерством, ненасильством, безпекою, справедливістю, рівністю, братерством, свободою, згодою, миром, доброзичливістю, вирішенням розбіжностей і конфліктів тільки шляхом компромісів. Соціальна гармонія затверджує пріоритет соціальної сфери, яку спрямовано на людину, підпорядковано і відповідає їй.

Таким чином, соціальна гармонія подвійна як стан і процес суспільства. Соціальна гармонія є процес гармонізації сфер, через який відбувається перехід від станів загибелі, занепаду, уповільнення до стану розквіту/гармонії та підтримка його. Стани, суспільства визначається, в першу чергу, співвідношенням його сфер як найбільш потужних і великих його компонентів. Тому соціальна гармонія як мета процесу припускає безперервну і постійну гармонізацію / урівноваження сфер суспільства.

Соціальна гармонія включає гармонію на усіх рівнях: країна, регіон, галузь, місто, підприємство, сім'я, індивід. Соціальна гармонія також багатовимірна, як багатовимірні сфери суспільства і стосунки між ними, що визначають гармонію. Пріоритетну роль в ній грає гармонія соціосфери, яка відтворює людину та її гармонію. Соціальна гармонія як мета включає в якості її аспектів успіх, процвітання, добробут, якість життя, відродження, виживання і тому подібне, але не обмежується ними, а перевершує і гуманізує їх, підпорядковує їх гармонії людини і соціосфери.

Соціальна гармонія найбільш сприятлива для людини, створює усі необхідні умови для гармонійного розвитку особистості, яка відтворює гармонію на індивідуальному рівні. Соціальна та індивідуальна гармонія - нерозривні, взаємносприяючі сторони єдиного процесу. Звичайно, соціальна гармонія – це не соціальний рай, що повністю виключає злочинність, наркоманію, алкоголізм, проституцію, насильство, самогубства і тому подібне. Вона не викоринює соціальну патологію (вона, в принципі, невикоринна), але істотно обмежує її і зводить до мінімуму.

Якщо вірне соціологічне твердження про те, що жодне суспільство не може вижити без координації основних оцінок, інститутів і освіти, то повинні існувати механізми (технології) її створення і реалізації. Однією з таких технологій і виступає соціальне проектування, призначення якого полягає в розробці гармонійно влаштованих образів майбутнього, основними компонентами якого виступають: стійкість норм; інтегрованість культурних цілей; соціально схвалювані поведінкові установки; стабільні громадські настрої; позитивний соціально-психологічний клімат; толерантність і лояльність стосунків в суспільстві; досягнення компромісу інтересів різних осіб соціальних прошарків; соціальна рівновага і збалансованість; цілісне, інтегроване, консолідоване суспільство; переважання стосунків співпраці, партнерства, згоди і доброзичливості; стабільності та безпеки.

Звідси, як пише В. Луков і «прагнення до оптимізації соціально-проектної діяльності, її постановки під контроль не стільки держави, скільки громадськості. Ідея участі населення у виробленні та ухваленні рішення після проектів, їх коригуванні, в недопущенні довільних соціальних рішень влади, адміністрації усіх рівнів або приватних осіб стала однією із загальноприйнятих основ практики соціального проектування в багатьох країнах» [6, с. 111]. В якості механізму гармонізації образів майбутнього В. Луков пропонує доктрину «Суспільної участі» («public participation»). Доктрина будується на переході від функціонального до середовищного (environmental) підходу – з активною участю мешканців міста в розробці і здійсненні соціальних проектів.

Вибір гармонії як мети проектування має певний недолік з точки зору праксеології в ній мало раціонального підходу. Але сьогодні в дискусіях про суть раціональності переважає активістсько-діяльнісний підхід, глокальний контекст і синтез зі свободою творчістю і бажанням.

Як пише Н. Смирнова в рецензії на книгу В. Лекторського сьогодні «високу загальнокультурну значущість придбаває апологія раціоналізму як фундаментальної цінності новоєвропейської культури» [12]. З одного боку, підходи до раціональності з античних часів, коли вона сприймалася як логічне розгортання інтуїтивно схопленого змісту, і сучасні, коли вона насичується проектно-конструктивним контекстом, змінилися, з іншого, – існують загальні стандарти у вигляді правил логічного міркування і формальних критеріїв ухвалення рішень. А це необхідно припускає зв'язок (але не взаємне зведення) раціональності і свободи, толерантності та взаємного визнання [12].

Раціональність ще з часів М. Вебера є актуальним предметом досліджень в соціології та інших суспільних і гуманітарних наук. На сьогодні можна говорити про раціональність як одну з культурних цінностей, як способі контролю і як спосіб людського звільнення [2]. У роботах В. Лекторського вказується, що «раціональність можна розуміти в двох сенсах. Раціональність – це діяльність у рамках прийнятої системи когнітивних і ціннісних передумов. І раціональність припускає також і рефлексивне усвідомлення і перегляд самих когнітивних і ціннісних передумов. Свобода, взаємне визнання, моральні цінності неможливі без раціональності, а раціональність без них» [5].

В той же час у деяких авторів читаємо про сумніви відносно раціональності у людини. Поппер, вважаючи світ і суспільство нераціональним, намагався знайти зважену позицію між сумнівною можливістю «управляти» усім суспільством і прагненням ним все ж управляти. Н. Луман висловлює сумнів в тому, що сам «процес раціоналізації може бути раціональним».

Таким чином, інваріантного підходу до осмислення раціональності сьогодні немає. В той же час розвиток теорії та практики раціональності досить актуальні. Тим паче, що, по-перше, підтримувати власну раціональність людині допомагають нові програмні продукти і різні гаджети, здатні узяти на себе частину раціональних дій після інформування, за-

пам'ятовування, мотивації та інших атрибутів діяльності. І, по-друге, суспільство знань пред'являє до раціональності особливі вимоги, зводячи її в ранг домінуючого маркера в пошуку, розпізнаванні, обробці та відтворенні знань.

Таким чином, раціональність є властивістю, як окремої особистості, так і соціальних систем, здатних до саморегуляції і до саморозвитку, можливі рівнозначні по суб'єктних позиціях осмислення раціональності, раціональність насичується проектним потенціалом, в раціональності проявляється ціннісний забарвлений вибір між необхідним і бажаним. В ході реалізації раціонального підходу до перетворюючої діяльності соціальний суб'єкт вибирає між бажаними результатами, свободою переваг, толерантністю і взаємним визнанням стратегій інших суб'єктів. У постмодерністському дискурсі раціональність має чітку глокальну проекцію. «Раціональність в її оцінних формах може виступати в різних значеннях, на різних рівнях масштабності соціальних систем і з різною мірою суб'єктності, яка залежить від цілей, сенсів і реального результату. В процесі комплексу соціальних дій, в просторі соціальної перспективи формується мережева структура інтерференції цілерациональних дій суб'єктів-індивідів і суб'єктів-груп, спільностей, організацій» [11, с. 11].

При цьому Б. Сивиринов уточнює, що «раціональність індивіда як соціального суб'єкта досить чітко проявляється на мікросоціальному рівні у рамках доступного поля дій. Іншими словами, на локальному рівні він має статус активного центру в універсумі-континуумі соціальної перспективи, наприклад, установи, відділу. На мезо- і макро рівнях суб'єктність, як здатність робити істотну дію на соціальні системи строго відповідно до поставлених цілей, різко знижується, а часто зникає повністю» [11, с. 11].

В той же час соціальний суб'єкт вимушений проявляти раціональність, оскільки в умовах невизначеності та ризику він повинен базувати власні рішення, вибір і здійснення практик на основі усвідомлених роздумів.

Отже, в якості праксеологічно насиченої теорії раціональності може виступати теорія очікуваної корисності. В якості найвищої міри модальності корисності може виступати прагнення збільшити соціальний капітал.

Саме тому завданням соціального проектування, заснованого на праксеологічних позиціях, є збільшення соціального капіталу як чинника розвитку спільного потенціалу об'єкту, суб'єкта і середовища. Саме соціальний капітал з його прагматичністю збалансує як мету обраного нами виду проектування – гармонію.

Поняття капіталу в різних інтерпретаціях введено П. Бурдьє, який розглядає три категорії капіталів:

- економічний капітал – володіння матеріальними благами;
- культурний капітал – отримання і накопичення освіти (загальної, професійної, спеціальної), а також того культурного рівня соціального об'єкту, який дістався йому в спадок і засвоєний в процесі розвитку;
- соціальний капітал – ресурси, що пов'язані з

приналежністю до групи, мережа мобілізуючих зв'язків, якими не можна скористатися інакше, як за допомогою групи, що має певну владу і здатну зробити «послугу за послугою».

Символічний капітал – різновид соціального, пов'язаний з володінням певним авторитетом, репутацією; це капітал визнання групою рівних і зовнішніх інстанцій [Цит. за 14].

У рамках нашої роботи можна говорити про появу технологічного капіталу, який, з одного боку, є інтегрованим критерієм, що характеризує рівень розвитку чотирьох попередніх видів капіталу, а з іншого – є самостійним видом, який фіксує наявність у соціального об'єкту можливостей для проектування перспективних цілей та способів їх досягнення.

В цілому, на наш погляд, соціальні проекти сприяють збільшенню, передусім, культурного, соціального капіталу, що особливим чином проявляється у рамках певних територіальних співтовариств – регіонах. Саме регіонам, в інтерпретації П. Бурдьє, властиві характеристики «поля» як відносно замкнених і автономних підсистем соціальних стосунків, що мають відносно незалежний структурований простір; поле виникає як наслідок прогресуючого суспільного розподілу практик. Однією з найважливіших його характеристик є автономія, тобто відносна незалежність функціонування поля від зовнішніх спонукань. Поле зумовлює усі зовнішні дії відповідно до власної «логіки». Така властивість поля П. Бурдьє називає здатністю до рефракції, сила якої вимірюється мірою перетворення зовнішніх вимог в специфічну, властиву характеру поля форму [14, р. 306].

У визначеннях М. Вулкока соціальний капітал виконує об'єднуючу і зв'язуючу роль на глокальних просторах. Він є діючими соціальними нормами і запасом соціальних контактів агента, що дозволяє йому приймати раціональні економічні рішення, що знижує ризики недобросовісної конкуренції. По своєму характеру соціальний капітал першого типу виступає як суспільне благо. На те, що значна частина форм соціального капіталу має якість суспільних благ.

Соціальний капітал другого типу вимагає від суб'єкта спеціальних зусиль із формування мережі індивідуальних зв'язків або входження в яку-небудь відносно замкнуту групу. Обидва типи соціального капіталу співіснують, взаємно доповнюючи один одного і маючи властивість взаємозамінюваності. До форм прояву соціального капіталу відносяться: соціальні мережі, соціальні норми і довіра (по Р. Патнему), зобов'язання, інформаційні канали (мережі) і ефективні норми (по Дж. Коулману). Відповідно, можна виділити і різні підходи до його аналізу: структурний аналіз конфігурації соціальних мереж, що має на увазі; змістовний, спрямований на аналіз якості стосунків, передусім – рівня довіри.

Цільову спрямованість діяльності у глокальному світі задають завдання розвитку соціального капіталу об'єкту, який є суспільним чинником людського розвитку, функціонування якого розширюється до суспільно значущого рівня. Соціальний капітал, згідно Головні актори глокалізації – окремі місцевості й ра-

йони і передусім регіони.

Отже, цілі визначені, завдання поставлені. Не менш прагматичним елементом соціального проектування залишається ефективність як показник співвідношення мети і результату. Особливості соціальної ситуації, в просторі якої реалізується соціальне проектування, детермінують темпи досягнення мети або вирішення проблеми, іншими словами, відбиваються на ефективності соціального проектування. Саме тому так важливо при використанні тих або інших соціальних проектів враховувати не лише природу соціального об'єкту впровадження проектування, але і особливості соціального фону (простору) його застосування. В якості соціального простору (технологічного фону) розглядатимемо темпи і характеристики розвитку: на глобальному рівні – цивілізації, суспільства (теперішнього і майбутнього); на локальному рівні – регіону.

Прийнято вважати, що термін «ефективність» з'явився спочатку в економічній літературі. Так, наприклад, у Рикардо термін «ефективність» використовується як відношення результату до певного виду витрат [13, с. 53]. В той же час вже у кінці XIX століття термін «ефективність» починає втрачати своє чисто економічне значення і використовується для оцінки різноманітних дій. Розширенню поняття «ефективність» на інші сфери діяльності сприяли теоретичні розробки, які пов'язані з діями взагалі, зокрема, в праксеології, а саме в роботах Т. Котарбинського, який розглядав праксеологію як «загальну теорію ефективної організації діяльності». Саме завдяки Т. Котарбинському ефективність багато в чому втратила своє первинне значення продуктивності або результативності і стала аналізуватися не лише як результат діяльності, але і як показник відповідності мети діяльності до потреби, із задоволенням якої пов'язана ця діяльність. Виходячи з цього, були введені поняття «споживча» ефективність, що «виражає міру відображення потреби в цілі, вибирання найбільш ефективних засобів відображення», і «цільова» ефективність «як відношення результату діяльності до мети» [Цит. за 2].

Аналіз спроб введення критеріїв соціально-економічної ефективності (чи просто ефективності) дозволяє зробити висновок, що усі їх можна віднести до двох напрямів. У першому з них намагалися як і раніше визначити ефективність, виходячи тільки з економічних критеріїв. Представники другого напрямку виходять з того, що при визначенні ефективності повинні враховуватися не лише і навіть не стільки економічні аспекти, скільки соціально-політичні, психологічні та ін. Ця позиція представляється адекватнішою, такою, що враховує «багатовимірність» і багатоглядність поняття «ефективність».

В якості категорії, що розвиває поняття «ефективність», може виступати, успіх, що сприймається нами як один з самих значущих критеріїв діяльності.

Висновки. В цілому, вибудовуючи концепцію соціального проектування як діяльності, що відображає його суб'єкту й праксеологічну спрямованість, ми приходимо до висновку, що мета соціального проектування диктується рівнем, якістю і модальністю пануючих і латентних практик, носить прагматичний

(раціональний) характер і прагне до оптимізації конкурентних сенсів і практик суб'єктів і об'єктів проектування, вона має чітко виражену просторову характеристику та сфокусована на досягненні гармонії.

Завданням соціального проектування, заснованого на праксеологічних позиціях, є збільшення соціального капіталу як чинника розвитку спільного потенціалу об'єкту, суб'єкта і середовища. В структурі соціального капіталу нами виділено технологічний капітал, який відображає наявність у соціального об'єкту можливостей для проектування перспективних цілей і способів їх досягнення.

Для уточнення поняття «мета соціального проектування» нами досліджено категорії раціональність, ефективність й оптимальність та виявлено їх праксеологічний контекст.

Так, ми стверджуємо, що раціональність має чітку глобальну проекцію та притаманна як окремій особистості, так і соціальним системам, здатним до саморегуляції і до саморозвитку. Мінливість сучасної онтології, її невизначеність та нелінійність дають нам змогу стверджувати, що можливі рівнозначні за суб'єктивними позиціями осмислення раціональності. В той же час раціональність насичується проектним потенціалом, в раціональності проявляється ціннісно забарвлений вибір між необхідним і бажаним.

Список літератури: 1. Антонюк Г. Социальное проектирование и управление общественным развитием / Г. Антонюк. – Минск, 1986. – 224 с. 2. Бирюкова М. Социальные технологии проектирования образовательной системы региона: Монография / М. Бирюкова. – Харьков: НТУ «ХПИ», 2012. – 372 с. 3. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий / Дж. Коулман // Вопросы философии. – Режим доступа: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=527&Itemid=52. – Дата звертання: 30.09.2016. 4. Курбатов В. Социальное проектирование: Учебное пособие. / В. Курбатов, О. Курбатова. – Ростов н/Д: «Феникс», 2001. – 416 с. 5. Лекторский В. Рациональность как ценность культуры / В. Лекторский // Вопросы философии. – Режим доступа: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=527&Itemid=52. – Дата звертання: 30.09.2016. 6. Луков В. Социальное проектирование: учеб. пособие. – 7-е изд., / В. Луков. – Москва: Изд-во Моск. Гуманит. Ун-та: Флинта, 2007. – 240 с. 7. Нургалеева Л. Молох социального проектирования Основы социокультурного проектирования / Л. Нургалеева. – Режим доступа: <http://journals.tsu.ru/uploads/import/1165/files/7-nurgaleeva.pdf> – Дата звертання: 30.09.2016. 8. Пригожин И. От существования к возникшему. Время и сложность в физических науках / И. Пригожин. – Москва, 1985. – 185 с. 9. Самбуров Э. Социальное моделирование, прогнозирование и проектирование: курс лекций / Э. Самбуров. – Иркутск: Изд-во Иркут. гос. ун-та, 2010. – 173 с. 10. Семашко Л. Тетрасоциология: социальная гармония как ключевая универсальная ценность нового века. Резюме для 71 Сессии «Social Values in Global Age» 36-го World Congress, Пекин, Китай, 7–11 июля, 2004 – Режим доступа: <http://www.iis2003beijing.com.cn/en/AS/S71-8.htm> – Дата звертання: 30.09.2016. 11. Свиринов Б. Социальная рациональность как компонент социальной перспективы / Б. Свиринов // Социологические исследования. – 2003. – № 4. – С. 3–12. 12. Смирнова Н. О книге В. А. Лекторского. – Режим доступа: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=741&Itemid=52. – Дата звертання: 30.09.2016. 13. Шаповалова Е. Філософська рефлексія феномену соціального проектування // Вісник НТУУ «ХПИ»: Філософія. Психологія. Педагогіка. – № 1. – 2014 – Режим доступу: <http://journal-philosophy.kpi.ua/article/view/35899>. – Дата звертання: 30.09.2016. 14. Bourdieu P. Acts of Resistance: Against the new Myths of Our Time. – Cambridge, 1998.

References (transliterated): 1. Antonyuk H. *Sotsyal'noe proektyrovanye y upravlenye obshchestvennym razvytyem* [Social engineering and management of social development]. Mynsk, 1986. 224 p. 2. Byryukova M. *Sotsyal'nye tekhnolohyy proektyrovanyya obrazovatel'noy systemy rehyona: Monohrafiya* [Social technologies of designing of the educational system in the region: Monograph]. Kharkiv,

- NTU «KhPI», 2012. 372 p. **3.** Koulman Dzh. Kapytal sotsyal'nyy u chelovecheskyy [Social and human capital]. *Obshchestv. nauky y sovremennost'* [Social Sciences and Modernity]. 2001, no. 3, pp. 121–139. **4.** Kurbatov V. *Sotsyal'noe proektyrovanye: Uchebnoe posobyе* [Social projecting: Textbook]. Rostov-on-Don, «Fenyks», 2001. 416 p. **5.** Lektorskiy V. Ratsyonal'nost' kak tsennost' kul'tury [Rationality as the value of culture]. *Voprosy fylosofy* [Problems of Philosophy]. Available at: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=527&Itemid=52. (accessed 30.09.2016). **6.** Lukov V. *Sotsyal'noe proektyrovanye: ucheb. Posobyе* [Social projecting: Textbook]. Moscow, Yzd-vo Mosk. Humanyt. Un-ta, Flynta, 2007. 240 p. **7.** Nurhaleeva L. Molokh sotsyal'noho proektyrovannya Osnovy sotsyokul'turnoho proektyrovannya [Moloch social engineering Fundamentals of the sociocultural design]. Available at: <http://journals.tsu.ru/uploads/import/1165/files/7-nurgaleeva.pdf>. (accessed 30.09.2016). **8.** Pryhozhyn Y. *Or sushchestvuyushcheho k voznykshemu. Vremya y slozhnost' v fizycheskykh naukakh* [From Being to arisen. Time and complexity in the physical sciences]. Moscow, 1985. 185 p. **9.** Samburov E. *Sotsyal'noe modelyrovanye, prohozhzyrovanye y proektyrovanye : kurs lektsyy* [Social modeling, forecasting and design: lectures]. Yrkutsk, Yzd-vo Yrkut. hos. un-ta, 2010. 173 p. **10.** Semashko L. Tetrasotsyolohyya: sotsyal'naya harmonyya kak klyuchevaya unyversal'naya tsennost' novoho veka. Rezyume dlya 71 Sessyy «Social Values in Global Age» 36th World Congress [Tetrasociology: social harmony as a key universal value of the new century. Summary for 71 Session «Social Values in Global Age» 36th World Congress]. Available at: <http://www.iis2003beijing.com.cn/en/AS/S71-8.htm>. (accessed 30.09.2016). **11.** Syvyrynov B. Sotsyal'naya ratsyonal'nost' kak komponent sotsyal'noy perspektivy [Social rationality as a component of social perspective]. *Sotsyolohycheskye yssledovannya* [Sociological studies]. 2003. №. 4. pp. 3–12. **12.** Smyrnova N. *O knyhe V.A. Lektorskoho* [About the Book by V. A. Lektorskiy]. Available at: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=741&Itemid=52. (accessed 30.09.2016). **13.** Shapovalova E. Filsofs'ka refleksiya fenomenu sotsial'noho proektuvannya [Philosophical reflection phenomenon of social engineering]. *Visnyk NTUU "KPI": Filosofiya. Psykholohiya. Pedahohika* [Bulletin of "KPI" Philosophy. Psychology. Pedagogy]. № 1, 2014. Available at: <http://journal-phipsyped.kpi.ua/article/view/35899>. (accessed 30.09.2016). **14.** Bourdieu P. *Acts of Resistance: Against the new Myths of Our Time*. Cambridge, 1998.

Надійшла (received) 20.10.2016

Бібліографічні описи / Библиографические описания / Bibliographic descriptions

Цілепокладання як основа соціального проектування: праксеологічний підхід / М. В. Бірюкова // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2016. – № 40 (1212). – С. 34–40. – Бібліогр.: 14 назв. – ISSN 2227-6890.

Целеполагание как основа социального проектирования: праксеологический подход / М. В. Бирюкова // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2016. – № 40 (1212). – С. 34–40. – Бібліогр.: 12 назв. – ISSN 2227-6890.

Targeting is the basis of social engineering: praxeological approach / M. V. Biryukova // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv: NTU "KhPI", 2016. – №. 40 (1212). – P. 34–40. – Bibliogr.: 14. – ISSN 2227-6890.

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About of Authors

Бірюкова Марина Василівна – кандидат соціологічних наук, доцент, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», професор кафедри соціології та політології, тел.: (095) 60-80-550; e-mail: birmarina@gmail.com.

Бирюкова Марина Васильевна – кандидат социологических наук, доцент, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», профессор кафедры социологии и политологии, тел.: (095) 60-80-550; e-mail: birmarina@gmail.com.

Biryukova Marina Vasylivna – Candidate of Sociological Science (Ph. D.), Docent, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Professor at the Department of Sociology and Political Science, tel.: (095) 60-80-550; e-mail: birmarina@gmail.com.

УДК 316.342:355.014

О. Ю. КЛИМЕНКО

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСІВ СОЦІАЛЬНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИЙ ТЕРИТОРІЇ ДОНБАСУ

У статті проаналізовано особливості процесів соціальної стратифікації на окремих територіях Сходу України, утворених в результаті збройного конфлікту в рамках проведення антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях. Автор висвітлює передумови економічного, політичного, культурного, демографічного та ідеологічного характеру в результаті виникнення яких відбулася соціальна диференціація в тій частині українського суспільства, яка залишилась на тимчасово окупованих територіях.

Ключові слова: криза, стратифікація, диференціація, тимчасово окуповані території, соціальне розшарування.

В статье проанализированы особенности процессов социальной стратификации на отдельных территориях Востока Украины, возникших в результате вооруженного конфликта в рамках проведения антитеррористической операции в Донецкой и Луганской областях. Автор освещает предпосылки экономического, политического, культурного, демографического и идеологического характера в результате возникновения которых произошла социальная дифференциация в той части украинского общества, которая осталась на временно оккупированных территориях.

Ключевые слова: кризис, стратификация, дифференциация, временно оккупированные территории, социальное расслоение.

© О. Ю. Клименко, 2016